

μια προσπάθεια φιλελεύθερης δεοντολογικής ρύθμισης των ηλεκτρονικών ΜΜΕ¹

Φιλήμων Παιονίδης

Για έναν σημαίνοντα φιλελεύθερο στοχαστή που έγραφε πριν από δύο περίπου αιώνες, τον Wilhelm von Humboldt (*Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen*, 1791), οι υποχρεώσεις του κράτους προς τους πολίτες εξαντλούνταν στη διασφάλιση ενός minimum ασφαλείας για όλους, στην προστασία από εξωτερικούς εχθρούς και στη μέριμνα για τους ανηλίκους, όταν οι κηδεμόνες τους αποδεικνύονταν ακατάλληλοι. Σήμερα για πολλούς θεωρητικούς του φιλελευθερισμού οι υποχρεώσεις της πολιτείας πρέπει να είναι πολύ περισσότερες.

Ωστόσο, ο εν λόγω πλουραλισμός των κρατικών υποχρεώσεων δεν εντοπίζεται μόνο στο επίπεδο των θεωρητικών συζητήσεων και των πολιτικών αξιώσεων, καθώς μια πρόχειρη ματιά στις συνταγματικές διατάξεις φιλελεύθερων δημοκρατιών αρκεί για να επιβεβαιώσει ότι αποτελεί πλέον συστατικό του νομικού πολιτισμού μας. Το πάγιο όμως πρόβλημα που ανακύπτει στο πλαίσιο μιας σύγχρονης φιλελεύθερης προβληματικής είναι εάν οι αυξημένες κρατικές υποχρεώσεις, η εκτέλεση των οποίων συνιστά αναμφίβολα παρέμβαση στην ελευθερία κάποιων πολιτών, συμβιβάζεται ή όχι με το πρωταρχικό ιδεώδες του φιλελευθερισμού – που δεν είναι άλλο από την ελευθερία και απρόσκοπτη ανάπτυξη της προσωπικότητας, των δυνατοτήτων και των σχεδίων όλων των μελών του κοινωνικού σώματος που εκλαμβάνονται ως ελεύθερα και ισότιμα πρόσωπα.

Υπό αυτή την προοπτική η κρατική ρύθμιση των ηλεκτρονικών ΜΜΕ αποτελεί ένα άνευ ιστορικού προηγούμενου πεδίο δοκιμασίας για τη φιλελεύθερη οπτική γωνία. Οι παλαιότεροι φιλελεύθεροι, που εκ των πραγμάτων περιορίζονταν στη σημασία και τις επιπτώσεις του γραπτού (βιβλία, φυλλάδια, εφημερίδες) και του προφορικού λόγου ίσως να μην είναι σε θέση να μας βοηθήσουν ιδιαίτερα, δεδομένου ότι η ιδέα μιας τεχνολογίας μετάδοσης «νοημάτων» που να ασκεί καταλυτική και διαρκή επιρροή σε τόσες πολλές όψεις της ζωής της πλειονότητας των κατοίκων

του πλανήτη, ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου και κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, δεν τους ήταν οικεία.² Επομένως, είναι αναγκαίο το «καινούργιο κρασί» να μπει σε «καινούργια βαρέλια».

Η κριτική που συνήθως ασκείται –στο όνομα του φιλελευθερισμού– ενάντια στη ρύθμιση των ηλεκτρονικών ΜΜΕ μέσω κωδίκων δεοντολογίας από μία κρατική αρχή, και στη συνακόλουθη επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση μη τήρησής τους, εστιάζεται κυρίως σε τρία σημεία. (α) Στο ότι αυτή η ρύθμιση παραβιάζει την ελευθερία έκφρασης των εκπροσώπων των ραδιοηλεκτρονικών σταθμών. (β) Στο ότι επιβάλλει διά του νόμου τις ηθικές αξίες και τις προτιμήσεις των κυβερνώντων στην κοινωνία. Και (γ) στο ότι δεν αντιμετωπίζει τους πολίτες ως έλλογα και ελεύθερα άτομα, αφού με το φιλτράρισμα των πηγών επιρροής τους τούς ποδηγετεί αποτρέποντας την άσκηση των κριτικών ικανοτήτων τους. Η βασική παραδοχή που υπόκειται αυτών των ενστάσεων είναι ότι η λειτουργία των σταθμών αποτελεί μια συνθήκη οικονομική δραστηριότητα υπό συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού. Οι σταθμοί ανταγωνίζονται απλώς για την εύνοια του ραδιοηλεκτρονικού κοινού που επιλέγει αυτόβουλα μεταξύ των προσφερόμενων προγραμμάτων με το ίδιο τρόπο που θα επέλεγε οποιοδήποτε προϊόν.

Αν η δεοντολογική ρύθμιση είχε τις επιπτώσεις που τις καταλογίζονται, θα ήταν πράγματι ασύμβατη με κάθε εκδοχή φιλελευθερισμού. Εντούτοις, η

πραγματική εικόνα του ρόλου των ηλεκτρονικών ΜΜΕ συμβαίνει να είναι περισσότερο σύνθετη και ο αντίλογος σε αυτή την κριτική ιδιαίτερα ισχυρός. Απαντώντας συνοπτικά στον καθένα από τους τρεις προαναφερθέντες ισχυρισμούς, θα υποστηρίξαμε ότι (α) εκ προοιμίου η ελευθερία της έκφρασης δεν είναι απόλυτη και ότι η νομοθεσία προβλέπει περιπτώσεις δικαιολογημένου περιορισμού της. Επομένως, το ζήτημα είναι οι περιορισμοί που επιβάλλονται να είναι απόλυτα αναγκαίοι και δικαιολογημένοι. (β) Τα φιλελεύθερα δημοκρατικά συντάγματα επιβάλλουν την προστασία συγκεκριμένων αξιών που τείνουν να έχουν την αποδοχή ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η κινητοποίηση της πολιτείας προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης αυτών των αρχών δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως προσπάθεια των αρχόντων να επιβάλλουν το δικό τους πλέγμα αξιών. (γ) Όσον αφορά τη μορφή ότι δεν αφήνονται οι πολίτες να αντιδράσουν θετικά ή αρνητικά σε ό,τι τους προσφέρεται, θα λέγαμε ότι προκειμένου η αντίδραση αυτή να είναι ουσιαστική και αποτελεσματική θα πρέπει να εξασφαλιστεί μια στοιχειώδης *ισότητα όπλων* (ή έστω να μειωθεί η τρέχουσα ανισότητα) μεταξύ ηλεκτρονικών ΜΜΕ και απλού πολίτη, καθώς και οι *συνθήκες* εκείνες που θα επέτρεπαν τη διατύπωση γνήσιων κρίσεων και αξιολογήσεων από την πλευρά του κοινού. Τέλος, το πρότυπο που προβάλλει μόνο την επιχειρηματική διάσταση των ραδιοηλεκτρονικών

σταθμών αγνοεί τον ουσιαστικό ρόλο που έχει η ειδοσεογραφία για την εύρυθμη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Το ζητούμενο, επομένως, είναι η σύνταξη κωδικών δεοντολογίας που θα επισημαίνουν και θα ελαχιστοποιούν τις σοβαρότερες από τις αρνητικές επιπτώσεις των ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών, χωρίς να υποπίπτουν στα ολισθήματα που ανησυχούν τους (ανυστερόβουλους) πολέμιους της ρύθμισης. Θα υποστηρίξω με βάση συγκεκριμένους κώδικες ότι αυτό είναι σε μεγάλο βαθμό εφικτό.

Στις αρχές του 1999 συγκροτήθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοηλεκτρονικής μια επιτροπή, στην οποία προΐστατο ο τότε πρόεδρος καθηγητής Πάυλος Σούρλας και συμμετείχαν η επ. καθηγήτρια Βάσω Κιντή και ο γράφων. Ως έργο της είχε την κατάσταση προσχέδων τριών κωδικών δεοντολογίας των ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών. Επρόκειτο για τους Κώδικες ειδοσεογραφικών και άλλων πολιτικών εκπομπών (εφεξής ΚΑ), ψυχαγωγικών και επιμορφωτικών εκπομπών (εφεξής ΚΒ), και διαφημίσεων (εφεξής ΚΓ) που προβλέπονταν από το Ν. 2328/95. Κατά τη διαδικασία σύνταξης των προσχεδίων, η οποία ολοκληρώθηκε ένα χρόνο αργότερα, ελήφθησαν υπόψη οι προηγούμενοι κώδικες που έχει συντάξει το ΕΣΡ, οι σχετικές κοινοτικές οδηγίες, η κείμενη ελληνική νομοθεσία, οι κώδικες και οι δεοντολογικές ρυθμίσεις άλλων χωρών και επαγγελματικών οργανώσεων, καθώς και η αρνητική εμπειρία που συσσωρευόταν κυρίως από τη λειτουργία των ιδιωτικών ραδιοηλεκτρονικών σταθμών κατά τη δεκαετία του '90.³

Ξεκινώντας από αυτά τα προσχέδια θα ήθελα να αναφερθώ σε τέσσερις γενικότερες ηθικοπολιτικές δέσμες αξιών που αποτελούν κομβικά σημεία του ιδεολογικού οπλισμού μιας φιλελεύθερης πολιτείας. Σημειωτέον ότι η κανονιστική ερμηνεία των προσχεδίων που ακολουθεί έχει προσωπικό χαρακτήρα και δεν εκφράζει κατ' ανάγκη τις απόψεις των υπολοίπων μελών της επιτροπής.

[α] Η προστασία και η προαγωγή του δημοκρατικού πολιτεύματος και των βασικών θεσμών του

Αποτελεί κοινό τόπο από την εποχή των πρώτων βημάτων της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ότι η επαρκής και αξιόπιστη πληροφόρηση πολιτών και κυβέρνησης είναι απόλυτα αναγκαία για τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Για αυτό τον λόγο στο πρώτο κίβλα άρθρο του πρώτου κώδικα δηλώνεται ότι:

Η ελεύθερη, ακριβής, αμερόληπτη, πολυμερής, κατά το δυνατόν πλήρης και υπεύθυνη ενημέρωση των πολιτών αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση των ραδιοηλεκτρονικών σταθμών στις ειδοσεογραφικές και άλλες πολιτικές εκπομπές τους, η οποία κατισχύει κάθε επιχειρηματικής ή εμπορευματικής επιδίωξης.

Σε άλλα άρθρα γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστούν ειδικότερα οι ιδιότητες της ζητούμενης ενημέρωσης, όπως σε εκείνα που αναφέρονται στην υποχρέωση έγκαιρης και ισότιμης παρουσίασης των αντιμαχόμενων απόψεων (ΚΑ, 2§1), την επανόρθωση λαθών και ανακριβειών (ΚΑ, 3) ή τη διάκριση μεταξύ είδησης και σχολίου (ΚΑ, 12)

Ακόμα, επειδή η διάκριση των εξουσιών σε μια δημοκρατία πρέπει να παραμένει σαφής και τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ δείχνουν να θέλγονται ιδιαίτερα από τον ρόλο της δικαστικής εξουσίας κρίθηκε αναγκαίο να επισημανθεί ότι:

Οι ειδοσεογραφικές εκπομπές οφείλουν να μην παρεμποδίζουν ή υπονομεύουν το έργο αστυνομικών, δικαστικών και άλλων κρατικών αρχών, ούτε και να σφετερίζονται αρμοδιότητες που ανήκουν αποκλειστικά σε αυτές τις αρχές... (ΚΑ, 5)

[β] Η αποφυγή δυσμενών διακρίσεων μεταξύ κατηγοριών πολιτών

Τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ μπορούν πολύ εύκολα, ακόμα και αν δεν υπάρχει συγκεκριμένη πρόθεση από την πλευρά των εκπροσώπων τους, να κατασκευάζουν ή να υιοθετούν και να διαδίδουν

αρνητικές εικόνες για συγκεκριμένες ευπαθείς ομάδες πολιτών ή γενικότερα κατοίκων της χώρας. Οι εικόνες αυτές συνιστούν δυσμενή διάκριση και με δεδομένη την επιρροή των ηλεκτρονικών ΜΜΕ και τη ροπή τους προς την προβολή στερεοτύπων μπορεί να έχουν ιδιαίτερα επιβλαβείς επιπτώσεις για τους θιγόμενους. Αυτός ο κίνδυνος υπαγόρευσε το άρθρο 2§1 του δεύτερου κώδικα.

Ιδιαίτερη προσπάθεια πρέπει να καταβάλλεται από την πλευρά των συντελεστών των ραδιοηλεκτρονικών μη μυθοπλαστικών εκπομπών, ώστε να αποφεύγεται η έστω και μη ηθελμένη θετική προβολή ρατσιστικών, σεξιστικών και μισαλλόδοξων μηνυμάτων και χαρακτηρισμών, καθώς και απόψεων και εικόνων που θίγουν τις εθντικές και θρησκευτικές μειονότητες και άλλες ευάλωτες ή ανίσχυρες πληθυσμιακές ομάδες, όπως τους μετανάστες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα άτομα με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες...

Επιπροσθέτως, η διαρκής και άκριτη ενοχοποίηση των οικονομικών μεταναστών από την Αλβανία και άλλες χώρες για ποικίλες αξιόποινες πράξεις, μας οδήγησε να ορίσουμε στο άρθρο 25§5 του πρώτου κώδικα που καλύπτει την παρουσίαση ειδήσεων σχετικά με την τέλεση εγκλημάτων ότι:

Γενικά πρέπει να αποφεύγεται η αναφορά στην εθνοτική καταγωγή ή το θρήσκευμα υπόπτων για αξιόποινες πράξεις, εκτός εάν υπάρχουν βάσιμες σχετικές ενδείξεις οι οποίες δηλώνονται στην είδηση.

[γ] Η προστασία της αξίας κάθε ανθρώπου ως ανθρώπου

Κάθε προσπάθεια εξαπάτησης και εσκεμμένης παραπληροφόρησης του κοινού, ακόμα και αν δεν έχει καμία οικονομική ή άλλη συνέπεια για τα θύματά της, σημαίνει την αυθαίρετη χειραγώγηση των άλλων και κατά συνέπεια την υποβάθμιση της αξίας που έχουν ως ελεύθερα και ισότιμα όντα. Και στα τρία προσχέδια κατεβλήθη ιδιαίτερη προσπάθεια να επισημανθούν και να απαγορευτούν πιθανοί τρόποι εξαπάτησης ή παραπλάνησης τόσο του κοινού (με ιδιαίτερη μέριμνα στην παραπλάνηση που συντελείται μέσω της διαφήμισης και της τηλεαγοράς) όσο και των εμφανιζομένων στις ραδιοηλεκτρονικές εκπομπές (ΚΑ, 14, 15, 17, 22§1, ΚΒ, 3, 4§3, 5, 6, ΚΓ, 1§3, 2§2 κ. α.)

Ακόμα θεωρήθηκε ότι συστατικά στοιχεία της αξίας κάθε ανθρώπου αποτελούν η προσωπικότητα, η τιμή, η αξιοπρέπεια, ο ιδιωτικός και ο οικογενειακός βίος του, η επαγγελματική δραστηριότητά του καθώς και το δικαίωμα έκφρασης. Η προστασία αυτών λογίζεται τόσο κρίσιμη, ώστε ζητείται από τους παρουσιαστές των εκπομπών όχι μόνο να μην προβάλουν σε προσβολές τους –χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορούν να επικρίνουν και να σατιρίζουν, έστω και υπέρ το δέον, συγκεκριμένα άτομα που λόγω θέσης, ιδιότητας ή προσωπικής επιδίωξης απολαμβάνουν οποιαδήποτε προβολή των ανωτέρω αγαθών διαπράττειται από τους συνομιλητές τους» (ΚΒ, 1§1). Επίσης, ο απόλυτος χαρακτήρας της αξίας του ανθρώπου μάς ανάγκασε να διευκρινίσουμε ότι «σε περιπτώσεις βαριάς προσβολής της αξι-

οπρέπειας η τυχόν ρητή ή σιωπηρή συναίνεση του παθόντος δεν αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της προσβολής» (ΚΑ, 19§4, ΚΒ, 1§4).

Αλλά η ύπαρξη απλώς μίας γενικής διάταξης για την προστασία των στοιχείων που προσδίδουν αξία σε κάθε άνθρωπο δεν κρίθηκε αρκετή. Απαιτείται, όπως φάνηκε και από διάφορα περιστατικά (λ.χ. υπόθεση Κορκοβλή), να κατονομαστούν και να απαγορευτούν συγκεκριμένοι τρόποι με τους οποίους αυτά καταλύονται. Με αυτό το πνεύμα σε δύο τουλάχιστον άρθρα του πρώτου κώδικα έγινε ειδική αναφορά στο πώς εννοείται η προστασία του ιδιωτικού βίου.

Δεν πρέπει να καταγράφονται και να δημοσιοποιούνται ιδιωτικές στιγμές ή συνομιλίες πολιτών χωρίς την άδειά τους. Το ίδιο ισχύει και για την με οποιονδήποτε τρόπο και χωρίς τη συγκατάθεσή τους απεικόνιση ιδιωτικών στιγμών σε υλικό φορέα εικόνας ή ήχου. Εξαιρέσεις επιτρέπονται μόνον εάν οι συγκεκριμένες πληροφορίες ή εικόνες πρέπει να γίνουν γνωστές στο κοινό για λόγους επιτακτικού και σαφώς κατονομαζόμενου δημοσίου συμφέροντος και στο μέτρο που είναι οι μόνες διαθέσιμες. Η απλή περιέργεια ή το ενδιαφέρον του κοινού για τον ιδιωτικό βίο συγκεκριμένων προσώπων δεν λογίζεται ως δημόσιο συμφέρον (ΚΑ, 20). Και:

Αποφεύγεται κάθε παρουσίαση στόμων σε στιγμές πένθους, πόνου, οδύνης και απόγνωσης. Όταν η παρουσίαση αυτή επιβάλλεται για λόγους δημοσίου συμφέροντος, που υπερβαίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση το συμφέρον σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, πρέπει να γίνεται με συμπάθεια, διακριτικότητα και να περιορίζεται στο ελάχιστο δυνατό (ΚΑ, 21).

[δ] Η προστασία των ανηλίκων

Διατάξεις που αναφέρονται στην προαγωγή της σωματικής, πνευματικής και ηθικής ανάπτυξης των ανηλίκων –αξία αποδεκτή και από τους ακραίους πολέμιους του κρατικού παρεμβατισμού– υπάρχουν και στους τρεις κώδικες (ΚΑ 23, ΚΒ 7,8, ΚΓ 3, 4). Θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε δύο από αυτές που δεν είναι συνηθισμένες σε ανάλογους κώδικες Η πρώτη διάταξη (ΚΑ 23) αποσκοπεί στο να αποφευχθούν οι βλαπτικές συνέπειες της παρουσίας ανηλίκων σε ειδοσεογραφικές εκπομπές.

Δεν επιτρέπεται η παρουσίαση ανηλίκων, δραστών, μαρτύρων ή θυμάτων εγκληματικών ενεργειών ή δυστυχημάτων, στις ραδιοηλεκτρονικές ειδοσεογραφικές εκπομπές, ακόμη και

με τη συναίνεση των γονέων ή των κηδεμόνων τους. Σε κάθε άλλη περίπτωση η παρουσίαση ανηλίκων σε ειδοσεογραφικές εκπομπές επιτρέπεται μόνο εάν γίνεται με τη συναίνεση των γονέων τους ή άλλου ενηλίκου υπεύθυνου για αυτούς και με τρόπο που συμβάλλει στη σωματική, πνευματική ή ηθική ανάπτυξή τους. Η με οποιονδήποτε τρόπο παρουσίαση ανηλίκων σε ειδοσεογραφικές εκπομπές για ζητήματα που άπτονται του αστυνομικού ρεπορτάζ ή της οικογενειακής τους κατάστασης λογίζεται σε κάθε περίπτωση ως επιβλαβής για αυτούς. Ως παρουσίαση νοείται οποιαδήποτε ραδιοηλεκτρονική εμφάνισή τους ή άλλη σχετική εμπλοκή τους, ακόμη κι αν καλύπτονται τα πρόσωπα ή δεν αναφέρεται το όνομά τους.

Η δεύτερη (ΚΒ, 8) αναφέρεται στο περιεχόμενο των παιδικών εκπομπών και ορίζει ότι αυτές «δεν πρέπει απλώς να αποσκοπούν στο να γίνουν δημοφιλείς μεταξύ των ανηλίκων, αλλά, στον βαθμό του εφικτού και κατά περίπτωση, να προωθούν ... στόχους και αξίες» όπως την ειρηνική επίλυση των διαφορών, την υπευθυνότητα, τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των δύο φύλων, την καταδίκη του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, την οικογενειακή ζωή, τον σεβασμό προς το περιβάλλον, τον υγιεινό τρόπο διαβίωσης κ.ο.κ. Η επιβολή παρόμοιων ρυθμίσεων ως προς τη θεματολογία εκπομπών που απευθύνονται σε ενήλικους θα συνιστούσε προσβολή της ελευθερίας της έκφρασης, αλλά η εξάρτηση των παιδιών, το ευάλωτο του χαρακτήρα τους και οι υποχρεώσεις διαπαιδαγωγικής τους δεν μας επιτρέπουν να μεταδώσουμε σε αυτά οποιοδήποτε μήνυμα θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα ή τις προτιμήσεις μας.⁴

Τελειώνω με την επισήμανση ότι η θέσπιση των διατάξεων ενός κώδικα δεοντολογίας ίσως να παρουσιάζει μικρότερες δυσκολίες από τον καθορισμό των διαφορετικού χαρακτήρα κυρώσεων που συνεπάγεται, αν συνεπάγεται, η παραβίασή τους. Το τελευταίο ζήτημα απαιτεί την ιεράρχηση της βαρύτητας των βλαβών που προκαλούνται και τη στάθμισή τους με άλλες αξίες, όπως την ελευθερία της έκφρασης. Για παράδειγμα, πιστεύουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις, όπως όταν παρατηρούνται σφάλματα γλωσσικής διατύπωσης των ειδοσεογραφικών εκπομπών (ΚΑ, 9), μόνο υποδείξεις θα μπορούσαν να γίνουν. Πρόκειται για ένα κρίσιμο και περίπλοκο ζήτημα στο οποίο δεν μπορώ να υπεισέλθω. Έτσι, θα αρκασθώ στην

παράτηρηση ότι οι ανωτέρω δέσμες αξιών –δημοκρατία, ίση μεταχείριση των ομάδων, σεβασμός της αξίας του ανθρώπου, προστασία και μέριμνα για τους ανηλίκους– όχι μόνο δεν συγκρούονται με το φιλελεύθερο ιδεώδες της απρόσκοπτης ατομικής ανάπτυξης, αλλά κατοχυρώνουν τις προϋποθέσεις άσκησης του.

Επειδή, όμως, στην πολιτική θεωρία δεν είναι σώφρον να τρέφουμε αυταπάτες, δεν θα πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι ακόμα και η ευλαβική τήρηση των κωδικών δεοντολογίας διασφαλίζει την προαναφερθείσα ισότητα όπλων μεταξύ ηλεκτρονικών ΜΜΕ και μελών ή ομάδων του κοινωνικού σώματος. Το μόνο που επιτυγχάνεται στην καλύτερη περίπτωση είναι η αποτροπή κάποιας σοβαρών βλαβών που μπορεί να υποστεί το ραδιοηλεκτρονικό κοινό εξαιτίας αυτής της ανισότητας. Η δυνατότητα των ηλεκτρονικών ΜΜΕ να επιβάλλουν πρότυπα και αξίες, ή απλώς να μας κάνουν να ασχολούμαστε με ό,τι συμφέρει σε μια χούφτα ανηλίκων να ασχολούμαστε, παραμένει εκ των πραγμάτων αλώβητη. Το μόνο αντίδοτο σε αυτή την παντοδυναμία είναι η συνειδητοποιημένη αποστασιοποίηση του κοινού από την πλειονότητα των προϊόντων που του προσφέρουν, κυρίως οι εμπορικοί ραδιοηλεκτρονικοί σταθμοί, και η κριτική και διαμεσολαβημένη αντιμετώπιση των προϊόντων που απομένουν. Ως προς αυτό, τα προ τεσσαρακονταετίας σχόλια του Παύλου Ζάνα για τον μελλοντικό ρόλο της τότε νεότευκτης ελληνικής τηλεόρασης δεν έχουν χάσει τίποτα από την αξία και την επικαιρότητά τους: «Η τηλεόραση μπορεί να βοηθήσει τη διαπαιδαγώγηση του μεγάλου κοινού, μπορεί να εξυπηρετήσει τη δημοκρατική παιδεία. Όμως για να το κατορθώσει αυτό, χρειάζεται και το κοινό μια ειδική «ηλεκτρονική» διαπαιδαγώγηση και μια γενικότερη διαπαιδαγώγηση για να αντιμετωπίσει τα μέσα λαϊκής επικοινωνίας που το περικυκλώνουν... Όταν το κοινό θα μπορεί να παρακολουθεί τις εικόνες που του προσφέρονται με διακριτικό μάτι, με προσεκτικό αυτί, τότε θα είναι δυνατή η αξιοποίηση των μέσων της λαϊκής επικοινωνίας, τότε θα γίνουν δυνατές και οι "διαφοροποιήσεις" που θα αντισταθμίζουν την ισοπέδωση και την ομοιομορφία».⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Μια πρώτη μορφή αυτού του άρθρου ανακοινώθηκε στο συμπόσιο *Ηλεκτρονικά ΜΜΕ και δημοκρατία* που οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Goethe και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, τον Οκτώβριο του 2000.

² Λέω «ίσως» γιατί πιστεύω ότι η «ηθική της σύζτησης» που αναπτύσσεται στο δεύτερο κεφάλαιο του *Περί ελευθερίας* του John Stuart Mill μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης σύγχρονων ρυθμιστικών προσπαθειών. Βλ. Φιλήμων Παιονίδης, «O Mill και τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ», *Υπόμνημα στη Φιλοσοφία* τ. 3 (2005): 253-66.

³ Για την ιστορία αναφέρω ότι πολλές από τις θέσεις που αναφέρονται στο προσχέδιο του ΚΑ ελήφθησαν υπόψη στο τελικό κείμενο που εγκρίθηκε από το ΕΣΡ και δημοσιεύτηκε με τη μορφή προεδρικού διατάγματος [Π.Δ. 77/2003, Φ.Ε.Κ. Α 75 (28/3/2003)].

⁴ Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παιδαγωγική φιλοσοφία του φιλελευθερισμού –ιδωμένου ως ηθικοπολιτική θεωρία– συνοψίζεται στη θέση ότι ο μόλιος λόγος καταναγκασμού των παιδιών είναι η εβραίωση της μελλοντικής ελευθερίας και αυτονομίας τους. Για μια κλασική διατύπωση βλ. Immanuel Kant, *Περί Παιδαγωγικής*, μετάφραση Παρασκευή Σιδερά-Λύτρα (Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 2004), 37-9, και για μια σύγχρονη Amy Gutmann, «Children, Paternalism, and Education: A Liberal Argument», *Philosophy and Public Affairs* 9 (1980): 338-58.

⁵ Π. Α. Ζάνας, *Πετροκαλαμηθρες: Δοκίμια και Άλλα 1960-1989* (Αθήνα: Διάττων, 1990), 116-7.